

УДК : 159. 942

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-4\(58\)-1500-1510](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-4(58)-1500-1510)

Бабчук Олена Григоріївна кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», <https://orcid.org/0000-0001-5712-909X>

Коренблат Олена Олександрівна аспірантка кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», <https://orcid.org/0009-0004-5433-6674>

СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Анотація. Аналіз наукових підходів до вивчення комунікативної толерантності зумовлений багатозначністю цього феномена. В залежності від контексту дослідження, предметної області та наукової парадигми, кожен автор трактує поняття по-своєму. Це породжує різноманіття інтерпретацій, у межах яких комунікативна толерантність розглядається як стійка властивість особистості, що забезпечує особливий стиль взаємодії, заснований на особистісно значущій і результативній моделі толерантної (безконфліктної) поведінки в спілкуванні. Центральне місце у формуванні цієї властивості посідає саме комунікація як основа міжособистісної взаємодії. Ключовим критерієм сформованості комунікативної толерантності виступає поведінка особистості, що проявляється у стриманості під час спілкування з мало комунікабельними партнерами, витривалості до відмінностей, а також у демонстрації поваги, доброзичливості та терпимості до оточення. Узагальнення психологічних досліджень дозволило виокремити основні характеристики та компоненти структури комунікативної толерантності: когнітивний компонент охоплює знання про принципи толерантного спілкування, здатність до аналізу ситуацій взаємодії, розуміння соціокультурних відмінностей, а також усвідомлення цінності толерантності та здатність до самоаналізу; емоційний компонент виявляється у здатності до емпатії, розпізнавання і прийняття емоцій інших, стриманості в стресових ситуаціях, уникненні агресії у відповідь на відмінності у поглядах чи поведінці; діяльнісний компонент стосується практичного втілення толерантності: вміння ефективно комунікувати, мирно розв'язувати конфлікти, адаптуватися до різних стилів спілку-

вання та підтримувати конструктивний діалог; мотиваційно-ціннісний компонент відображає внутрішню мотивацію та переконання особистості діяти толерантно, прагнення до створення середовища, де кожен має право бути почутим і прийнятим, визнання рівноцінності інших і розуміння значення толерантності для гармонійного суспільного розвитку.

Ключові слова: феномен, комунікативна толерантність, структура, компоненти, характеристики, спілкування, поведінка, особистість, міжособистісна взаємодія.

Babchuk Olena Hryhoriivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Family and Special Pedagogy and Psychology of the State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University after K. D. Ushynsky», <https://orcid.org/0000-0001-5712-909X>

Korenblat Olena Oleksandrivna Graduate student of the Department of Family and Special Pedagogy and Psychology South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, <https://orcid.org/0009-0004-5433-6674>

STRUCTURAL AND CONTENT CHARACTERISTICS OF COMMUNICATIVE TOLERANCE

Abstract. The analysis of scientific approaches to the study of communicative tolerance is due to the ambiguity of this phenomenon. Depending on the context of the study, the subject area and the scientific paradigm, each author interprets the concept in his own way. This gives rise to a variety of interpretations, within which communicative tolerance is considered as a stable property of the individual, which provides a special style of interaction based on a personally meaningful and effective model of tolerant (conflict-free) behavior in communication. Communication as the basis of interpersonal interaction plays a central role in the formation of this property. The key criterion for the formation of communicative tolerance is the behavior of the individual, which is manifested in restraint during communication with less sociable partners, endurance of differences, as well as in the demonstration of respect, goodwill and tolerance towards the environment. The generalization of psychological research allowed us to identify the main characteristics and components of the structure of communicative tolerance: the cognitive component includes knowledge of the principles of tolerant communication, the ability to analyze interaction situations, understanding sociocultural differences, as well as awareness of the value of tolerance and the ability to introspect; the emotional component is manifested in the ability to empathize, recognize and accept the emotions of others, exercise restraint in stressful situations, and avoid aggression in

response to differences in views or behavior; the activity component concerns the practical implementation of tolerance: the ability to communicate effectively, resolve conflicts peacefully, adapt to different communication styles, and maintain constructive dialogue; the motivational and value component reflects the internal motivation and conviction of the individual to act tolerantly, the desire to create an environment where everyone has the right to be heard and accepted, recognition of the equal value of others, and understanding the importance of tolerance for harmonious social development.

Keywords: phenomenon, communicative tolerance, structure, components, characteristics, communication, behavior, personality, interpersonal interaction.

Постановка проблеми. Аналіз структури та визначення складових елементів комунікативної толерантності становить надзвичайно важливий аспект у її науковому вивченні. Під структурою комунікативної толерантності доцільно розуміти побудову й внутрішню організацію системи, яка функціонує як цілісність, заснована на стійких взаємозв'язках між її елементами, а також на закономірностях, що регулюють ці взаємозв'язки.

Традиційні підходи до вивчення структури комунікативної толерантності ґрунтуються на аналізі її змістових компонентів і моделюванні рівневої організації. У цьому контексті толерантність розглядається як інтегральне утворення, що означає психосоціальну характеристику особистості з домінантною спрямованістю свідомості на терпиму, безконфліктну комунікативну поведінку, на особливий доброзичливий тип взаємодії індивіда.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема комунікативної толерантності досліджується у роботах таких вчених, як О. Бабчук, В. Бойко, В. Гришук, Л. Єфименко, А. Зінченко, Ю. Карпюк, П. Комогорова, Л. Маленкова, О. Проскурняк, Я. Чаплак, Г. Чуйко та ін. Дослідники розглядають толерантність у сутнісному аспекті, зазначаючи, що вона є базисом чи основою спілкування. У контексті розвитку толерантність виступає як початковий етап процесу становлення спілкування, яке, в свою чергу, є кінцевим пунктом толерантності. Це підкреслює важливість толерантності як необхідної умови для ефективної взаємодії, створення гармонійних відносин між людьми та забезпечення їх взаєморозуміння.

Різноманіття підходів і поглядів на феномен комунікативної толерантності в науковій літературі зумовлене широким спектром інтерпретацій цього поняття. Кожен дослідник вносить свій внесок, враховуючи специфіку предмету дослідження та контексту, в якому воно розглядається, що й призводить до множинності трактувань комунікативної толерантності.

Так, А. Скок визначає комунікативну толерантність як здатність людини до ефективної взаємодії з іншими людьми, що є важливим аспектом

особистісного розвитку [7]. Авторка підкреслює, що комунікативна толерантність не обмежується лише фізичною здатністю спілкуватися, але включає в себе глибоке пізнання як себе, так і інших людей. Це означає, що людина повинна мати усвідомлення своїх власних особливостей, переконань, обмежень та потреб, а також виявляти готовність і бажання розуміти, приймати і взаємодіяти з іншими, враховуючи їхні індивідуальні риси та відмінності.

Ю. Карпюк дійшла висновку, що комунікативна толерантність є специфічною особистісною якістю, яка відображає психологічну налаштованість людини на конструктивну, позитивну взаємодію з іншими, навіть якщо вони мають відмінні світоглядні орієнтири, стилі мислення чи поведінкові звички [4]. Ця якість ґрунтується на здатності приймати різноманітність думок, характерів і життєвих позицій, зберігаючи при цьому внутрішній баланс і повагу до співрозмовника.

Мета статті – методологічний аналіз структурних характеристик комунікативної толерантності.

Виклад основного матеріалу. Дослідники Я. Чаплак, Г. Чуйко та О. Проскурняк визначають комунікативну толерантність як ставлення до співрозмовника як до особистості, що має право бути собою, висловлювати власну думку та відстоювати переконання в процесі спілкування [8]. Основними аспектами є конструктивне сприйняття висловленого та вирішення проблем через взаємні домовленості, що ґрунтуються на спільних цінностях та інтересах. У структурі комунікативної толерантності авторами виокремлюються такі компоненти: *Когнітивний компонент* включає знання та уявлення про толерантність, здатність розуміти різноманітні погляди та точки зору, усвідомлення важливості конструктивної комунікації в міжособистісних і міжкультурних взаємодіях; *Емоційний компонент* включає готовність проявляти емоційне розуміння та співпереживання, що дозволяє адаптувати свою поведінку залежно від емоційного контексту взаємодії; *Ціннісний компонент* включає прийняття різноманіття культурних, соціальних і моральних норм, здатність діяти на основі спільних цінностей для побудови ефективних міжособистісних відносин; *Поведінковий компонент* включає практичні навички для побудови толерантної взаємодії, включаючи вміння слухати, виражати свою думку конструктивно та мирно вирішувати конфлікти; *Особистісний компонент* створює внутрішню готовність до толерантності, що проявляється через позитивне ставлення до інших, гнучкість у відносинах і здатність до самоконтролю в конфліктних ситуаціях.

Деякі дослідники комунікативної толерантності виділяють ще аксіологічний компонент як одну з центральних підсистем цього феномена. Цей компонент охоплює основні світоглядні ідеали конкретної особистості, а також її мотиваційно-ціннісні ставлення до комунікації. Цінність у даному

контексті визначається як позитивна чи негативна значимість об'єктів навколишнього світу для індивіда, групи або суспільства в цілому. До цінностей, що безпосередньо пов'язані з комунікативною толерантністю, відносяться: рівні можливості для всіх, свобода як незалежність у судженнях та діях, впевненість у собі, пізнання, широта поглядів, толерантність до переконань і поглядів інших, а також самоконтроль у процесі спілкування. Таким чином, під аксіологічним компонентом комунікативної толерантності розуміється сукупність життєвих смислів, що включають ставлення особистості до комунікації як рівноправного діалогу. Цей діалог ґрунтується на принципах паритету та взаємної поваги до цінностей іншої особи, що дозволяє забезпечити конструктивне й ефективне спілкування в умовах культурного та соціального різноманіття.

У своєму дослідженні Л. Єфименко виокремила чотири основні компоненти комунікативної толерантності майбутніх педагогів дошкільного профілю [2]: *Когнітивний компонент* – уявлення людини про толерантну комунікацію, її відповідність моральним нормам. Це включає тип мислення, стереотипи, принципи осмислення реальності та прийняття рішень; *Емоційний компонент* – стійкі почуття до інших і до процесу толерантної взаємодії, що визначають, чи проявляється толерантність або інтолерантність, а також вибір ефективних способів взаємодії; *Діяльнісний компонент* – схильність до поведінки, що ґрунтується на розумінні, співпраці, комунікативних уміннях. Він включає конструктивну реакцію на критику та конфліктні ситуації; *Мотиваційно-ціннісний компонент* – емоційно-стійке ставлення до комунікації та до інших як рівноправних учасників діалогу. Він включає мотиви, потреби, цінності та відносини, що регулюють толерантну поведінку особистості.

Інший погляд на структурні компоненти комунікативної толерантності представлено в авторській моделі А. Зінченко [3] щодо формування комунікативної толерантності студентів педагогічних спеціальностей університетів. Авторка виділила кілька ключових складників, кожен з яких відіграє важливу роль у процесі розвитку комунікативної толерантності: *Цільовий складник* – визначає основні цілі формування комунікативної толерантності, зокрема розвиток готовності студентів до ефективного і конструктивного спілкування з різними категоріями людей у різних соціальних контекстах; *Методологічний складник* – окреслює теоретичні основи і принципи, які лежать в основі формування толерантності. Це включає в себе наукові підходи, психологічні теорії та педагогічні стратегії, які сприяють розвитку комунікативних навичок і толерантного ставлення до інших; *Організаційний складник* – передбачає створення умов для формування толерантності в навчальному процесі. Це може включати інтеграцію відповідних навчальних програм, тренінгів та

практичних занять, які стимулюють розвиток цієї якості у студентів; *Факторний складник* – вказує на різноманітні фактори, які впливають на рівень комунікативної толерантності. Це можуть бути особистісні характеристики студентів, соціальне середовище, культурні особливості та інші чинники, що безпосередньо чи опосередковано сприяють чи заважають розвитку цієї компетенції; *Контрольно-оцінний складник* – включає методи та інструменти, які дозволяють здійснювати оцінку та контроль за рівнем сформованості комунікативної толерантності у студентів. Це може бути система тестів, анкет, спостережень, а також зворотний зв'язок від викладачів і колег; *Результативний складник* – визначає кінцеві результати формування комунікативної толерантності. Це здатність студентів до ефективного спілкування, розв'язування конфліктів, врахування різних точок зору та толерантного ставлення до культурних і соціальних відмінностей у професійній діяльності.

На наш погляд, ця модель підкреслює комплексний підхід до розвитку комунікативної толерантності у майбутніх фахівців, враховуючи всі етапи та умови цього процесу.

Комплексний підхід до розуміння комунікативної толерантності, пропонує В. Бойко, вказуючи на ряд підструктур, що забезпечують її розвиток [1]. Розглянемо детальніше кожен з цих підструктур, їх значення та взаємозв'язок:

1. *Ціннісно-орієнтаційна підструктура* є основою взаємодії людей на рівні їхніх світоглядів, переконань та моральних орієнтацій. Відмінність у ціннісних системах може призвести до непорозумінь або конфліктів, оскільки кожен індивід вважає свої принципи правильними. Однак комунікативна толерантність передбачає здатність приймати і шанувати відмінності, що дозволяє уникати зіткнень і створює умови для співпраці. Люди з різними ціннісними орієнтаціями можуть разом працювати, якщо вони готові до конструктивного діалогу і взаємоповаги.

2. *Інтелектуальна підструктура* стосується здатності особистості приймати різні стилі мислення і підходи до вирішення проблем. Люди можуть мислити по-різному: хтось віддає перевагу логічному, систематичному аналізу, інші – інтуїтивно орієнтовані або мають більш креативний підхід. Це може стати джерелом непорозумінь, коли одна особа не розуміє або не приймає методи мислення іншої. Важливо розвивати здатність адаптувати своє ставлення до різних інтелектуальних стилів і проявляти терпимість до різних підходів, не намагаючись нав'язувати своїм партнером єдино правильний шлях мислення.

3. *Естетична підструктура* визначає різноманітність смаків та оцінок краси. Те, що одна людина вважає красивим, інша може сприймати як неприйнятне чи навіть неприязне. Важливо навчитися не нав'язувати своїх

естетичних стандартів іншим, щоб уникнути конфліктів з приводу смаків. Комунікативна толерантність передбачає здатність поважати чужі естетичні вподобання, не намагаючись судити чи змінювати їх.

4. *Етична підструктура* пов'язана із моральними нормами та етичними орієнтаціями, які мають значення для кожної людини. Різні етичні системи, культура, релігійні переконання можуть суттєво відрізнятися, і тому виникає необхідність у прийнятті і шануванні моральних орієнтацій інших людей. Якщо особистість здатна приймати різні етичні установки і взаємодіяти без осуду, це сприяє більш конструктивному та мирному співіснуванню в суспільстві.

5. *Сенсорна (чуттєва) підструктура* визначає індивідуальні відмінності в сенсорному сприйнятті – деякі люди більше орієнтовані на візуальне сприйняття, інші – на слухові чи кінестетичні (тактильні) відчуття. Такі відмінності можуть бути джерелом непорозумінь, особливо коли одна людина не розуміє, чому інша реагує на певні стимули по-іншому. Важливо враховувати ці різниці та працювати над удосконаленням сприйняття, щоб уникати непорозумінь у спілкуванні та досягти гармонії в комунікації.

6. *Емоційна підструктура* відіграє ключову роль у міжособистісній комунікації та формуванні толерантності. Кожна людина має свій унікальний емоційний фон, який може змінюватися залежно від настрою чи ситуації. Емоції, як радість або смуток, можуть впливати на сприйняття та взаємодію з іншими. Наприклад, оптиміст і песиміст можуть мати труднощі у взаєморозумінні через різний емоційний стан. Емоційний фон людини може змінюватися в залежності від її характеру чи переживань, і це може стати причиною непорозумінь, якщо не враховувати ці відмінності. Уміння регулювати свої емоції та усвідомлювати емоційний стан іншої людини є важливими складовими комунікативної толерантності.

7. *Алгоритмічна підструктура* стосується звичок, стереотипів і шаблонів поведінки, яких притримується людина в різних ситуаціях. Коли партнери мають схожі алгоритми поведінки, комунікація проходить легше, оскільки вони можуть передбачити реакції один одного. Однак якщо ці стереотипи сильно різняться, це може призвести до конфліктів. Для розвитку комунікативної толерантності важливо здатність змінювати свої стереотипи і адаптуватися до нових ситуацій.

8. *Енергодинамічна підструктура* стосується енергетичного стану людини. Кожен має свій рівень енергетичного фону, який може бути позитивним, нейтральним чи негативним. Різні енергетичні поля можуть створювати труднощі в спілкуванні: люди з високим рівнем енергії можуть не завжди співіснувати з тими, хто має низький енергетичний рівень, і навпаки. Важливо враховувати ці енергетичні відмінності для забезпечення гармонійної взаємодії.

9. *Функціональна підструктура* стосується того, як потреби та бажання особистості визначають її комфорт в комунікації. Якщо партнери мають різні потреби щодо того, як повинна відбуватися взаємодія, це може створити напруження. Зокрема, бажання однієї особи мати більше простору для самовираження може конфліктувати з прагненнями іншої, яка надає перевагу структурованому і чітко визначеному спілкуванню.

10. *Характерологічна підструктура* включає стійкі риси характеру, які визначають, як особистість реагує на різні ситуації. Люди з різними характеристиками можуть по-різному реагувати на події, що може вплинути на комунікацію. Наприклад, інтроверти і екстраверти можуть по-різному сприймати соціальні ситуації, що потребує терпимості та адаптивності з боку обох сторін. Розуміння і прийняття характерних рис іншої особистості дозволяє зберігати ефективність взаємодії навіть за умови значних індивідуальних відмінностей.

Усі ці підструктури тісно взаємопов'язані і взаємодіють між собою, створюючи загальну картину комунікативної толерантності. Кожна з них вносить свій внесок у формування здатності до конструктивної взаємодії, адаптації та взаємоповаги між людьми з різними поглядами, емоціями, цінностями та потребами.

У структурі комунікативної толерантності ідентичність особистості є одним з головних компонентів (уміння особистості знайти себе та своє місце в соціумі). Формування комунікативної толерантності відбувається на двох рівнях: на рівні демонстрації її в комунікативній поведінці та на рівні мотиваційно-ціннісного ставлення до взаємодії як до рівноправного діалогу. У цьому контексті важливим є розвиток самопізнання та самовизначення особистості, що дозволяє їй відкрито взаємодіяти з іншими, враховуючи їхні погляди, потреби та цінності. Крім того, здатність до рефлексії та емпатії відіграє ключову роль у формуванні толерантного ставлення та забезпеченні конструктивного діалогу в міжособистісному спілкуванні [6].

Як визначальний критерій сформованості комунікативної толерантності дослідники виділяють поведінку. До характерних ознак такої поведінки належать стійкість до розбіжностей у поглядах, здатність виражати доброзичливість, виявляти повагу та визнання співрозмовника, а також демонструвати привітність і стримане, врівноважене ставлення до соціального оточення. Діяльність особистості розглядається в поведінці як зовнішнє проявлення сукупності індивіда. Поведінка людини є суспільно зумовленою і набуває характеристик свідомої, колективної, цілеспрямованої та творчої діяльності. Важливим є те, що комунікативна толерантність проявляється через здатність особистості до гнучкості в спілкуванні, прийняття різних точок зору, а також її готовність до конструктивного діалогу та співпраці в умовах різноманітних соціальних контекстів. Таким чином, поведінка виступає як

відображення здатності особистості ефективно взаємодіяти з іншими, зберігаючи баланс між власними переконаннями та повагою до думок і цінностей інших [5].

Отже, узагальнення інформації, що міститься в психологічних дослідженнях щодо комунікативної толерантності, дозволило виокремити та описати її основні характеристики і компоненти, які формують її структуру. Серед основних показників толерантності можна виділити:

Когнітивний компонент. Цей компонент охоплює усвідомлення та інтелектуальні аспекти комунікації. Він визначає рівень знань особистості щодо норм і принципів толерантного спілкування, здатність до аналізу ситуацій взаємодії та розуміння соціокультурних різниць. Когнітивний компонент включає: знання про толерантність як цінність і важливість її у міжособистісному спілкуванні; способи сприйняття різноманітності людей, їхніх поглядів, звичаїв і культур; розуміння емоцій і потреб іншої особистості, здатність до самоаналізу та рефлексії.

Емоційний компонент. Цей компонент пов'язаний з внутрішніми реакціями особистості під час комунікації. Це здатність до емоційної регуляції та емпатії. Він включає: розпізнавання і прийняття емоцій інших людей, навіть якщо вони можуть бути неприязними чи відмінними від власних; здатність переживати ситуації, що можуть викликати дискомфорт або незгоду, без прояву агресії або ворожості; відсутність емоційної агресії або ворожечі при взаємодії з тими, хто має інші погляди або поведінку; стійкість до стресових ситуацій, здатність підтримувати позитивну емоційну атмосферу навіть у складних ситуаціях.

Діяльнісний компонент. Цей компонент відповідає за здатність застосовувати на практиці принципи толерантності, виявляючи толерантну поведінку в реальних ситуаціях. Він включає: стратегії ефективної комунікації, здатність розв'язувати конфлікти мирним шляхом; навички адаптації до різних стилів комунікації та міжкультурних відмінностей; готовність до співпраці, підтримки конструктивного діалогу та сприяння взаєморозумінню; вміння залишатися відкритим до нових ідей та точок зору, не намагаючись змінювати чи нав'язувати своє бачення.

Мотиваційно-ціннісний компонент. Цей компонент включає внутрішню мотивацію та переконання, які сприяють толерантності в спілкуванні. Він визначає, наскільки особистість готова діяти відповідно до принципів толерантності, навіть якщо це потребує зусиль. Мотиваційно-ціннісний компонент включає: ціннісні орієнтації, що визначають ставлення до різних людей і соціальних груп, визнання їхньої рівноцінності; внутрішню потребу підтримувати мирні, конструктивні стосунки з іншими людьми; прагнення до створення середовища, де кожен має право бути почутим і прийнятим;

усвідомлення важливості толерантності для розвитку гармонійних стосунків у суспільстві та у професійній діяльності.

Таким чином, виокремлені нами чотири компоненти комунікативної толерантності тісно взаємопов'язані і разом формують цілісну картину комунікативної толерантності, визначаючи, як особистість реагує на різноманітність та намагається створити умови для ефективної взаємодії в суспільстві.

Аналіз структурно-змістовної характеристики комунікативної толерантності дозволив зробити наступні **висновки**: 1. Многозначність комунікативної толерантності зумовлює різноманіття інтерпретацій цього поняття, що варіюються залежно від наукового контексту і парадигми. Комунікативна толерантність розглядається як стійка риса особистості, що забезпечує безконфліктний стиль взаємодії в міжособистісних комунікаціях. Комунікація є основним елементом у формуванні комунікативної толерантності. Безпосередньо через взаємодію з іншими людьми особистість проявляє здатність до стриманості, витривалості до відмінностей, а також до демонстрації поваги і терпимості. 2. Основні компоненти комунікативної толерантності включають: когнітивний компонент, що відповідає за знання принципів толерантного спілкування і здатність до аналізу соціокультурних відмінностей; емоційний компонент, який проявляється у здатності до емпатії, стриманості в стресових ситуаціях та уникненні агресії; діяльнісний компонент, що вказує на практичне застосування принципів толерантності, вміння вирішувати конфлікти та підтримувати конструктивний діалог; мотиваційно-ціннісний компонент включає внутрішню мотивацію до толерантної поведінки та прагнення створювати середовище, де кожна людина має право бути почутим та прийнятим.

Література:

1. Бабчук О.Г. Особливості толерантності осіб з різними типами емоційності. Дисертація канд. психол. наук: 19.00.01, Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2012. 221 с.
2. Єфименко Л. Структурні компоненти та рівні вихованості комунікативної толерантності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 31, том 3, 2020. С. 165-170.
3. Зінченко А. Модель формування комунікативної толерантності студентів педагогічних спеціальностей університетів у процесі гуманітарної підготовки. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. № 3. С. 241–248.
4. Карпюк Ю. Я. Комунікативна толерантність як детермінанта професійної компетентності сучасного психолога. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019 р., № 5, Т. 1. С. 93-99.
5. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 430 с.
6. Павленко В. М., Мельничук М. М. Психологія толерантності особистості (на матеріалі дослідження студентів): монографія. Полтава: ФОП Мирон І. А., 2014. 244 с.

7. Скок А.Г. Комунікативна толерантність викладача вищого навчального закладу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. № 34. С. 79–84
8. Чаплак Я.В., Чуйко Г.В., Проскурняк О.П. Комунікативна толерантність як психологічна проблема. *Psychological journal*. Vol. 6. Issue 3. 2020. P. 33-44.

References:

1. Babchuk, O.H. (2012) Osoblyvosti tolerantnosti osib z riznymy typamy emotsiinosti [Tolerance features of persons with the different types of emotionality]. *Kandydatska dysertatsiia* [candidate's dissertation]. Odesa: DZ «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky». [in Ukrainian].
2. Yefymenko, L. (2020) Strukturni komponenty ta rivni vykhovanosti komunikativnoyi tolerantnosti [Structural components and levels of upbringing of communicative tolerance]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk - Current issues of the humanities*. 31, 3, 165-170 [in Ukrainian].
3. Zinchenko, A. (2011) Model' formuvannya komunikativnoyi tolerantnosti studentiv pedahohichnykh spetsial'nostey universytetiv u protsesi humanitarnoyi pidhotovky [Model of formation of communicative tolerance of students of pedagogical specialties of universities in the process of humanitarian training]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelya - Problems of training of the modern teacher*, № 3, 241–248 [in Ukrainian].
4. Karpyuk, Yu. Ya (2019) Komunikativna tolerantnist' yak determinanta profesiynoyi kompetentnosti suchasnoho psykholoha [Communicative tolerance as a determinant of the professional competence of a modern psychologist]. *Teoriya i praktyka suchasnoyi psykholohiyi - Theory and practice of modern psychology*, № 5, 1, 93-99 [in Ukrainian].
5. Maksymenko, S. D., Zlyvkova, V. L. & Kuzikova, S. B. (2015) *Osobystist' u rozvytku: psykholohichna teoriya i praktyka* [Personality in development: psychological theory and practice]. Vyd-vo SumDPU imeni A.S. Makarenka [in Ukrainian].
6. Pavlenko, V. M. & Melnychuk, M. M. (2014) Psykholohiya tolerantnosti osobystosti (na materialy doslidzhennya studentiv) [Psychology of personality tolerance (based on student research)]. Poltava: FOP Myron I. A. [in Ukrainian].
7. Skok, A.H. (2007) Komunikativna tolerantnist' vykladacha vyshchoho navchal'noho zakladu [Communicative tolerance of a teacher of a higher educational institution]. *Visnyk Zhytomyr'skoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka - Bulletin of the Ivan Franko Zhytomyr State University*. № 34, 79–84 [in Ukrainian].
8. Chaplak, Ya.V., Chuiko, G.V. & Proskurnyak, O.P. (2020) Komunikativna tolerantnist' yak psykholohichna problema [Communicative tolerance as a psychological problem]. *Psychological journal - Psychological journal*. 6, 3, 33-44 [in Ukrainian].